Први романистичко-балканистички средби
(во чест на Божидар Натев),
Филолошки факултет "Блаже Конески", Скопје, 2000, pp. 147–161.

Звонко НИКОДИНОВСКИ

ПАРЕМИСКИТЕ ГОВОРНИ ЕДИНИЦИ ВО ВТОРО ЛИЦЕ ВО ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

§ 1. Со терминот *йаремиски единици* ги именуваме оние меморизирани говорни единици во коишто една или повеќе лексеми реализираат единствено синтетичко значење кое претставува **изведување на одредено говорно дејствие.** Функционалниот критериум 'изведување на говорно дејствие' претставува основен параметар по кој паремиските единици се разликуваат од другите два вида говорни единици: лексемските и фраземските.

Покрај терминот *йаремиски единици,* кој упатува на теориите на Пермјаков[1], овие единици би можеле да ги наречеме и *илокуйивни їоворни единици* со оглед на тоа што нивната илокутивна сила претставува основно својство кое ги изделува како посебни единици. Во вториов случај, се разбира, се воспоставува директна врска со поставките на Џон Остин[2]. Задржувајќи го терминот *йаремиски їоворни единици* сакаме да ги поврземе тие две навидум неповрзани теории.

За бројот на паремиските единици нема овде да дискутираме, туку само ќе кажеме дека тој е многу поголем отколку што се мисли обично. Освен традиционално добро проучуваните паремиски единици како што се: пословиците, гатанките, клетвите, верувањата, афоризмите, баењата, здравиците, заклетвите, брзозборките и некои други, постојат и такви единици кои секојдневно се употребуваат во

[1] Sp. G. L. PERMYAKOV : From proverb to folk-tale. Notes on the general theory of cliché, Nauka, Moscow, 1979.

[2] Sp. John AUSTIN : Quand dire, c'est faire, (trad. de l'anglais, par G. Lane), Seuil, Paris, 1970, 187.

говорната интеркомуникација но кои многу ретко влегуваат во фокусот на интересирање на иследувачите (како на фолклористите така и на лингвистите).

За среќа, постојат лексикографи кои имаат голем јазичен усет и кои ги бележат тие говорни единици во општите речници најчесто со ознаката ‘израз’ или пак во посебните фразеолошки речници.

§ 2. Ако задачата на лингвистиката во пошироко значење е, како што вели францускиот лингвист Ален Ре, да ја проучува *«глобалнаша реалносш на говорош како анйройолошка функција»*[3], тогаш можеме да речеме дека со проучувањето на паремиските единици ние навлегуваме токму во сржта на говорот како антрополошка функција. Недостигот на реторичка традиција во Македонија бил и е една од причините за недоволно изучување на овие единици. До целосно познавање и примена на реторичките вештини, кои добиваат на значење во современото општество, може да се дојде само преку проучување на секојдневните антрополошки функции на говорот.

Наша цел во овој труд е да обрнеме внимание на овие единици и да укажеме на можните патишта за нивно проучување. Можеби изгледа парадоксално тоа што во проучувањето на паремиските единици ние тргнуваме од една граматичка категорија: *вшоро лице*. Ова го правиме од три причини :

1. во фразеолошките речници влегуваат главно единици во трето лице (било да се работи за инфинитивни релации или пак за изрази - реченици)
2. употребата на лицето често упатува на антрополошката реалност на говорната интеркомуникација која е основното исходиште и критериум за сите говорни единици и
3. граматичкото лице претставува јазична категорија со многукратна употреба и не може да има само еднозначна деиктичка функција.

§ 3. Веднаш да кажеме дека францускиот и македонскиот јазик се разликуваат во голема мера во однос на употребата на второто лице во паремиските единици. Направивме анализа на 2 збирки паремиски единици и тоа: Jean-Yves DOURNON: *Le dictionnaire des proverbes et dictons de France,* Hachette, Paris, 1986, 302 стр. и Апостол Поп ЈОВАНОВСКИ: *Македонски народни йословици,* Студентски

[3] Sp. Alain REY : Le lexique : images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie, A. Colin, Paris, 1977, 200.

збор, Скопје, 1991, 128 стр. Треба да назначиме дека и двете збирки не се репрезентативни за сите видови паремиски единици туку само за пословиците, а кај француската збирка има и предвидувачки паремии (претскажувања и верувања). Инаку и двете збирки зафаќаат во голема мера и од фраземското рамниште кое не треба да се меша со паремиското.

Споредбата ги даде следните резултати: француската збирка содржи вкупно 3.500 единици од кои 164 паремиски единици се во второ лице што претставува 4,69 % од вкупниот број единици; македонската збирка содржи вкупно 4.098 единици од кои 750 паремиски единици се во второ лице што претставува 18,30 % од вкупниот број единици. Како што се гледа од бројките, доколку ги земеме збирките како репрезентативни за двата јазика, македонскиот јазик е 4 пати повеќе склон да ги употребува формите на второ лице во своите паремиски говорни единици за разлика од францускиот јазик. Како корелат на оваа состојба можеме да ја изнесеме хипотезата дека за поголемата алузивност на францускиот говор можеби придонесува и присутноста на третото лице кое е податливо за алузија додека второто лице се обраќа директно на соговорникот и тие форми учествуваат пред сè во говорното дејство ‘давање совети’.

За илустрација на овој факт ќе наведеме еден пример. Во францускиот јазик ја наоѓаме следната пословица во трето лице еднина: Comme on fait son lit on se couche. Македонскиот јазик истата пословица ја формулира во второ лице: ***Како ќе си постелиш, така ќе си легнеш!***

Одговорот на прашањето зошто е тоа така, не можеме да го дадеме со сигурност. Можеби постојат социолошки причини (раната државна структура и хиерархизираната организација на француската заедница, од една страна, тешкиот живот на Македонецот низ вековите и неговата упатеност на помош од другиот, од друга страна), географски причини (различната клима, малиот животен простор на Македонецот) или пак психолошки причини (францускиот копнеж по апсолутизам наспроти отвореноста и живиот темперамент на Македонецот). Дека повеќе фактори влијаат на употребата на граматичкото лице покажува и фактот што при иста државна организација, окситанските говори, на пример, покажуваат многу послична ситуација со македонската во поглед на граматичкото лице отколку со француската.

Втора констатација којашто веднаш паѓа в очи при споредбата меѓу француските и македонските паремиски единици во второ лице е дека граматичкиот број кај овие единици битно се разликува во двата јазика. Имено, иако францускиот корпус содржи многу помалку говорни единици во второ лице, сепак меѓу тие единици има многу повеќе единици во второ лице множина за разлика од македонскиот корпус кој содржи речиси исклучиво единици во второ лице еднина. Овој нумерички показател наоѓа потврда во следната доста честа социолингвистичка говорна ситуација: во разговор меѓу Македонец и Французин, Македоноцет тежнее многу бргу да го употреби второто лице еднина додека кај Французинот најчесто тоа изгледа многу понеобично.

§ 4. Говорната активност, како област која им припаѓа подеднакво и на внатрешниот свет и на општествениот живот на луѓето, се обликува според потребите на единките во нивниот заеднички живот. Од потребите на луѓето извира целта на говорното дејствие а целта (заедно со статусот на соговорниците) ја одредува формата (видот на говорната единица) и содржината на говорното дејствие.

Сега би сакале да укажеме на некои единици кои, и покрај нивната голема фреквенција во говорната интеркомуникација, се отсутни во голем дел од речниците и учебниците. Се работи за единици кои имаат различна функција при говорното однесување. **Во принцип сите говорни единици можат да се поделат според типот на настанот кој ги предизвикал тие единици.** Тргнувајќи од класичната поделба на два типа говор според содржината (*говор* и *метаговор*), говорните единици можеме да ги поделиме во две групи: 1. говорни единици кои претставуваат реакција на други говорни единици и 2. говорни единици што се јавуваат како реакција на неговорни единици. Ќе наведеме по неколку примери од двата вида говорни единици во францускиот и во македонскиот јазик. Во оние единици во кои глаголот не е во второ лице се јавуваат заменки во второ лице кои се означени со големи букви. Доколку пак целата единица во едниот јазик (францускиот или македонскиот) не содржи ни глагол ни заменка во второ лице ниту пак друга елиптична императивна форма, тогаш единицата е предадена со поинаков фонт кој се разликува од фонтот на другите единици од истиот јазик:

1. Префрлување кон соговорникот за неговото молчење:

(fr.) Tu as avalé (as perdu) ta langue ?	=	(мак.) Да не си нем ? , Да не ТИ го изела мачка јазикот !

2. Префлување кон соговорникот за неговото неслушање, невнимавање:

(fr.) C'est comme si on parlait à un mur!	=	(мак.) Како на ѕидон (дрво, говедо) да зборуваш !
(fr.) Cause (parle) à mon cul, ma tête est malade !	=	(мак.) Зборувај си ако немаш друга работа !
(fr.) Tu perds ton temps !	=	(мак.) Си го губиш (арчиш) само времето ! , Бадијала си ја трошиш плунката !

3. Изразување негодување со содржината на говорот на соговорникот и спротиставување да се биде излажан, насамарен :

(fr.) Arrête d'essayer de me vendre tes salades !	=	(мак.) Доста ме мафташ ! , Не ме маслосувај !
(fr.) Pour qui me prends-tu !	=	(мак.) Што ме мислиш ти мене ! , На што ТИ личам !
(fr.) Tu ne trouves pas que tu dépasses les bornes !	=	(мак.) Не ТИ се чини дека малку претера!
(fr.) Cela ne TE ressemble pas de mentir!	=	(мак.) Не ТИ личи (прилега) да лажеш !
(fr.) Tu te mets (fourres) le doigt dans l'oeil si tu penses ...	=	(мак.) Гадно си се излажал ако мислиш дека ...
(fr.) Arrête, tu vas me faire pleurer !	=	(мак.) Престани, ќе ме расплачеш !
(fr.) Tu charries !	=	(мак.) Претеруваш !
(fr.) Tu y vas un peu fort !	=	(мак.) Да не претера малку !
(fr.) Tu ne me feras pas croire (avaler) ça !	=	(мак.) На друг тоа да му го кажуваш ! , На друг удирај му четки !

(fr.) Crois cela et bois de l'eau ! (pop.)	=	(мак.) Верувај ако немаш друга работа !
(fr.) Tu veux rigoler (rire) !, Tu blagues!, Tu rigoles !	=	(мак.) Се зафркаваш ! , Се заебаваш ! , Не ме смеј !
(fr.) Je TE vois venir avec tes gros sabots !	=	(мак.) ТЕ читам како селски буквар !
(fr.) Je vois clair dans TON petit jeu !	=	(мак.) Мене не можеш да ме излажеш !
(fr.) Je TE connais comme si je T'avais fait mon bonhomme !	=	(мак.) ТЕ читам бе пиле !
(fr.) Je TE crois, Benoît !	=	(мак.) Гледај кај сум сечен !
(fr.) Tu parles, Charles !	=	(мак.) Да бе, да !, Ау, 100 посто !

4. Кажување на соговорникот дека тој не може да добие нешто или дека се залудни неговите напори :

(fr.) Tu peux toujours courir (te fouiller, te brosser, te l'accrocher, repasser) !	=	(мак.) Бадијала се надеваш ! , Тури му пепел (крст) !
(fr.) Tu repasseras la nappe !	=	(мак.) Шипки ќе добиеш !
(fr.) C'est comme si tu pissais dans un violon !	=	(мак.) Бадијала се мачиш !
(fr.) Compte là-dessus et bois de l'eau (fraîche) !	=	(мак.) Верувај ако немаш друга работа !

5. Кажување на соговорникот дека се излажал :

(fr.) T'as fait un faux numéro !	=	(мак.) Гадно се лажеш ! , Си се излажал батка !
(fr.) T'as vu l'heure ?	=	(мак.) Да не си анлаш !

6. Повикување на соговорникот да престане со зборување :

(fr.) Arrête ton pick-up (ton char) !	=	(мак.) Доста пљампаш !
(fr.) Ferme ton clapet !	=	(мак.) Мукла !
(fr.) Ta bouche (ta gueule) !	=	(мак.) Сус !
(fr.) Ferme-la ! , Boucle-la !	=	(мак.) Затни ја муцката !
(fr.) Ferme ta grande gueule !	=	(мак.) Затни ја таа твоја муцка !
(fr.) Veux-tu te taire !	=	(мак.) Ќе замолчиш !
(fr.) Mets-la en sourdine !	=	(мак.) Стиши малку !
(fr.) N'en souffle pas mot !	=	(мак.) Ни збор !
(fr.) Tiens ta langue !	=	(мак.) Јазик за заби !
(fr.) Avocat, passons au déluge !	=	(мак.) Пушти вода !
(fr.) Cause toujours, tu m'intéresses ! *«Se dit mezzo voce à quiconque dont le discours ne semble pas intéressent »*	=	(мак.) Смени плоча !
(fr.) Pas la peine de gaspiller ta salive ! , N'use pas ta salive !	=	(мак.) Џабе (бадијала) си ја трошиш плунката !

7. Иронично реагирање на неразбирање на соговорникот :

(fr.) Pose tes valises (t'es trop chargé) ! *(« A l'adresse d'un interlocuteur qui ne comprend pas vite ce qu'on lui dit »*	=	(мак.) Касно палиш !
(fr.) Tu veux que je TE fasses un dessin!	=	(мак.) Да не сакаш да ТИ нацртам !

8. Реагирање на перчење на соговорникот :

(fr.) Tu te crois sorti de la cuisse de Jupiter, hein !	=	(мак.) Да не мислиш Господа за брада си го фатил !
(fr.) Pour qui te prends-tu !	=	(мак.) Кој си бе ТИ ! , Што се замислуваш бе !
(fr.) Je T'ai vu naître !	=	(мак.) ТЕ знам кој си (што мустра си) !
(fr.) Ne joue pas les snobinards !	=	(мак.) Не се занесувај !

9. Изразување незадоволство од однесувањето на соговорникот кое може да биде говорно, неговорно или мешано :

(fr.) Ce que tu peux être assommant (ennuyeux) !	=	(мак.) Ама гњаватор си бил !
(fr.) Ce que tu es emmerdant (chiant) !	=	(мак.) Ама тупаџија си !
(fr.) Tu me pompes l'air !	=	(мак.) Ме удави !
(fr.) Laisse-moi mon air !	=	(мак.) Доста гњавиш !
(fr.) Lâche-moi la grappe, c'est pas l'époque des vendanges (les vendanges sont finies) !	=	(мак.) Доста давиш !
(fr.) Arrête de me tanner !	=	(мак.) Не гњави ! , Доста ме давиш !
(fr.) Tu me cours sur le haricot !	=	(мак.) Ми идеш на ганглии !
(fr.) Tu me casses les pieds !	=	(мак.) Ми го потече !
(fr.) Tu me tapes sur les nerfs !	=	(мак.) Ми идеш на живци !
(fr.) Ne sois pas gamin !	=	(мак.) Не биди дете !
(fr.) Tu me fais chier !	=	(мак.) Преку кур си ми !
(fr.) Qu'est-ce que t'as ? , Qu'est-ce qui TE prend ?	=	(мак.) Што ТИ е ? , Што ТИ стана ?
(fr.) Quelle mouche TE pique ?	=	(мак.) Кој ѓавол (кур) ТИ е ?

(fr.) Ne parle pas la bouche pleine!	=	(мак.) Не зборувај кога јадеш !
(fr.) N'essaie pas de jouer au plus malin !	=	(мак.) Не се праи (некој) курназ !
(fr.) Ne parle pas de malheur !	=	(мак.) Прегризи го јазикот ! Пупу, скраја да е !, Помрдни се од место !
(fr.) Ne t'excite pas ! , Ne t'énerve pas!, Ne t'hérisse pas ! , T'emballe pas !	=	(мак.) Не се неревирај !, Не се возбудувај ! , Не се јадосувај ! , Не се тревожи !
(fr.) Tu m'excèdes !	=	(мак.) Ме нервираш !
(fr.) Ne monte pas sur tes grands chevaux !	=	(мак.) Не пламнувај !
(fr.) Arrête de faire l` idiot !	=	(мак.) Не се глупирај !
(fr.) Quel couillon tu fais !	=	(мак.) Ама мудоња си бил !
(fr.) Tu n`as pas honte ! , Tu devrais avoir honte !	=	(мак.) Срам да ТИ е !
(fr.) Ça TE va bien de dire ça !	=	(мак.) Друго и не може од ТЕБЕ да се очекува !
(fr.) Tu ne T'es pas regardé !	=	(мак.) Кој нашол да ми зборува !
(fr.) T'es pas transparent !	=	(мак.) Не си провиден !
(fr.) TON père n'est pas vitrier !	=	(мак.) Татко ТИ не е џамџија (стаклар, свеќар) !

10. Повикување на соговорникот да не се меша во работи што не го засегаат :

(fr.) Je ne T'ai pas demandé si TA grand-mère faisait du vélo !	=	(мак.) Не го пикај носот во туѓи работи!
(fr.) Je TE demande si ta grand-mère fait du vélo (de la planche à voile, de la moto) ?	=	(мак.) Глеј си работа !
(fr.) Je ne TE demande pas l'heure	=	(мак.) Не се мешај во туѓи

qu'il est (je ne T'ai pas demandé l'heure qu'il était)!		работи!
(fr.) Je ne T'ai rien demandé !	=	(мак.) ТЕ праша некој !
(fr.) Je ne T'ai pas sonné (appelé) !	=	(мак.) ТЕ праша некој !
(fr.) Et TA soeur !	=	(мак.) ТЕ праша некој !
(fr.) Ce ne sont pas TES oignons !	=	(мак.) Што се мешаш во туѓи работи !
(fr.) Ce n'est pas TON affaire !	=	(мак.) Што се мешаш во туѓи работи !
(fr.) T'occupe !	=	(мак.) ТЕ праша некој !
(fr.) Occupe-toi (mêle-toi) de ton cul (tes fesses) !	=	(мак.) Кој ТЕ пита вошка кашла ле !, ТЕ праша некој дали жена ТИ се ебе со некој !
(fr.) Occupe-toi de tes affaires !	=	(мак.) Глеј си (ја) работа(та) !
(fr.) Est-ce que ça TE regarde ?!, Ça ne TE regarde pas ! , Mêle-toi de ce qui te regarde !)	=	(мак.) Глеј си (ја) работа(та) !
(fr.) Ne mets pas ton grain de sel là-dedans !	=	(мак.) Мора ли да бидеш црвен пипер во секое јадење ! Мора ли да бидеш капак на секое тенџере ! (мак. диј.) Не чукај на туѓо гумно 'рж !
(fr.) Ne ramène pas ta fraise !	=	(мак. диј.) Не се пресегај ке што не ти в'рзоат лафот !

11. Изразување желба за отстранување на соговорникот :

(fr.) Fous-moi (fiche-moi) la paix !	=	(мак.) Мавни ми се од пред очи !
(fr.) Fiche (-moi) le camp !	=	(мак.) Магла !, Дим да ТЕ нема !
(fr.) Va te faire foutre !		(мак.) Еби си мајката !
(fr.) Va te faire voir (enculer) chez les Grecs !	=	(мак.) Мрш у пичку мајчину !

(fr.) Va au diable !	=	(мак.) Оди по ѓаволите ! , Крши глава !
(fr.) Va chier !	=	(мак.) Мочај !
(fr.) Va te faire cuire un oeuf !	=	(мак.) Слободен си !
(fr.) Va voir là-bas (ailleurs) si j'y suis !	=	(мак.) Веслај !, Тутај !
(fr.) Casse-toi !	=	(мак.) Бриши !, Губи се ! , Изгуби се !, Гитла !
(fr.) Décampe !	=	(мак.) Шетај !
(fr.) Dégage !	=	(мак.) Да ТЕ нема !
(fr.) Ecrase !	=	(мак.) Бриши !
(fr.) Lâche-moi les baskets ! (fr.)	=	(мак.) Мавни ми се од пред очи ! , Изгуби ми се од вид !
(fr.) Laisse-moi tranquille !	=	(мак.) (Фати го) пат(от) под нозе !
(fr.) Va te coucher ! (fam.) (*Se dit, sous forme d'invitation impolie aux personnes qui vous ennuient*)	=	(мак.) Да не ТЕ гледам ! , Ај врви си патот !
(fr.) Marche à l'ombre !	=	(мак.) Шетај !
(fr.) Va aux fraises !	=	(мак.) Иди у бестрага !

12. Изразување закана кон соговорникот :

(fr.) C'est TON arrêt de mort !	=	(мак.) Мртов си ! , Готов си ! , Маф ТИ е работата !
(fr.) Tu sais à qui tu as affaire !	=	(мак.) Знаеш ли со кого зборуваш (имаш работа) ! , Знаеш ли кој сум јас!
(fr.) Tu vas le regretter !	=	(мак.) Ќе зажалиш ! , Ќе го видиш ти Господа ! , Си нафркал !, Нема да знаеш како се викаш !
(fr.) Tu auras de mes nouvelles ! « *Formule de menace pour signifier que l'affaire aura des suites* »	=	(мак.) Ќе видиш ти ! , Ќе видиш ти со кого имаш работа !

На крајот, да кажеме дека изучувањето на паремиските говорни единици барал комплетни емпириски истражувања кои ќе дадат многу појасна слика за ситуацискиот контекст во кој се употребуваат тие единици. Дури тогаш ќе можат да се дадат и точните социолектални соодветства меѓу француските и македонските говорни единици. Уште повеќе, ќе може да се забележат и сите оние говорни единици, што ние тука не ги разгледувавме, а кои се специфични само за еден јазик и се без соодветни единици во другиот јазик.

Такви се на пример следните македонски единици :

(мак.) Што?

- Штокче на рокче!

(мак.) А!

- Акнал та пукнал ! (Да акнеш, да пукнеш!)

(мак.) Стварно!

- Сварено!

или пак француските:

(fr.) Va te faire sous-titrer! *(«se lance avec impertinence à quelqu'un qui articule mal»).*

(fr.) (fr.) Sois poli si t'es pas joli! *(« pour remettre à sa place, de façon vexante, un interlocuteur impoli»).*

ЛИТЕРАТУРА

BERNET & RÉZEAU : *Dictionnaire du français parlé*, Seuil, Paris, 1989.

DOURNON, J.-Y. : *Le dictionnaire des proverbes et dictons de France,* Hachette, Paris, 1986, 302.

EDOUARD, R. : *Nouveau dictionnaire des injures*, Sand & Tchou, Paris, 1983, (1 изд. 1967), 419.

GUIRAUD, P. : *Les gros mots*, P.U.F, (coll. "Que sais-je"), Paris, 1976, (1 изд. 1975), 124.

JOВАНОВСКИ, А. Поп : *Македонски народни пословици,* Студентски збор, Скопје, 1991, 128.

Lexis, (direction de J. Dubois, rédaction : J.-P. Mével, G. Chaveau, S. Houdelot, C. Sobotka-Kannas, D. Morel), Larousse, Paris, 1975, 1950.

LIS, M. & BARBIER, M. : *Le dictionnaire du gai parler*, Editions Mengès, (coll. "Dictionnaires insolites"), Paris, 1980, 560.

PERMYAKOV, G. L. : *From proverb to folk-tale. Notes on the General Theory of Cliché*, Главная редакция восточной литературы издательства "Наука", Moscow, 1979, (1 изд. 1970), 287.

REY, A. & CHANTREAU, S. : *Dictionnaire des expressions et locutions figurées*, Robert, (Bibliothèque "Les Usuels du Robert"), Paris, 1979, XV + 946.

ТРЕНЕВСКИ, Т. : *Речник на жаргонски зборови и изрази*, Скопје, 1997, 136.